

SARDEİS'DE BİR CAM YÜZÜKTAŞI ATÖLYESİ (Lev. / Pl. XIV - XVI)

Bu yazıda, Sardeis tiyatrosunun güneybatı yönündeki "Derviş'in Tepe" olarak adlandırılan ve Ali Zeybek ile Veli Yaren'e ait olan mevkide (Res. 1'de, okla işaretli yer) bulunan 17 adet cam yüzüktaşından oluşan bir buluntu grubunu tanıtmaya çalışacağız. Bu yüzük taşlarından 16 tanesi, Sart Kasabası'nda oturan İbrahim Demir adlı bir kişi tarafından, değişik tarihlerde ve birkaç grup halinde Manisa Müzesi'ne getirilmiştir¹. Ayrıca elimizde, eritilmiş, fakat henüz kalıba basılmamış durumda olan, üç tane de cam topağı bulunmaktadır (Kat. No. 19).

Yüzük taşlarının bir çoğunun kenarında kalıba basma anında oluşan çapakların görülmesi, bir kısmının hatalı üretim izlenimi vermesi ve ayrıca henüz kalıba basılmamış üç adet cam topağının varlığı (Kat. No. 19), buluntu yerinde bir cam yüzüktaşı atölyesinin var olabileceğini düşündürdüğünden, yüzük taşlarının bulunduğu alan incelenmiş ve gerçekten, buranın bir atelye olduğunu gösteren diğer bazı buluntulara rastlanmıştır (bk. Kat. 11 ve 18-21)². Sözkonusu tarlanın ekili durumda olması, burada ayrıntılı bir yüzey araştırması yapmamızı engellemiş olduğundan, ileride bu noktada yapılacak bilimsel bir araştırma buradaki olası bir atelye hakkında daha net bilgiler sağlayacaktır.

KATALOG

Burada tanıtılan yüzüktaşları genel olarak, şeffaf, bazıları grimsi, bazıları yeşilimsi görünümündedir. Bunlardan sadece Kat. No. 9 lacivert renklidir. Yüzüktaşlarının tamamı, eritilerek oval kalıba basılmıştır. Figürler negatiftir.

1. Yüzüktaşı. Boy 0.7 cm., gen. 0.6 cm., kal. 0.15 cm. Üzerinde sola dönük sua taçlı bir büst vardır. Tam ve çapaksızdır (Res. 2).

2. Yüzüktaşı. Boy 0.85 cm., gen. 0.7 cm., kal. 0.2 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili Tykhe, sol elinde dümen, sağ kolunda bereket boynuzu tutmaktadır. Tam ve çapaksızdır (Res. 3).

¹ Kat. No. 11' de tanıtılan yüzük taşı, tarafımızdan yapılan yüzey incelemesi sırasında bulunmuştur.

² Nisan 1993'de yaptığım bu yüzey araştırmasına yaptıkları katkılardan dolayı, Sart Kasabası'ndan İbrahim Demir'e ve Sart Kasabası İçme Suyu İnşaatı (SİMAŞ) şefi Nurullah Çalışkan'a burada ayrıca teşekkür ederim.

3. Yüzüktaşı. Boy 1 cm., gen. 0.9 cm., kal. 0.25 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili Tykhe, sol elinde dümen, sağ elinde bereket boynuzu tutmaktadır. Kenarlarda çapaklar vardır. Yüzük taşının üst kenarı, kalıba iyice oturmamış olmasından dolayı tam ovalleşmemiştir (Res. 4).

4. Yüzüktaşı. Boy 0.65 cm., gen. 0.55 cm., kal. 0.25 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili Tykhe, sol elinde dümen, sağ kolunda bereket boynuzu tutmaktadır. Kenarlarda küçük çapak parçaları vardır (Res. 5).

5. Yüzüktaşı. Boy 0.7 cm., gen. 0.6 cm., kal. 0.25 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili Tykhe, sağ kolunda bereket boynuzu, sol elinde dümen, bir haşhaş kozası ve bir mısır koçanı tutar. Üst ve sağ kenarda büyük çapak parçası vardır. Kalıbı tam dolduracak şekilde basılmadığından dolayı yüzük taşının alt kısmı tam ovalleşmemiş ve figürün ayakları yüzük taşı üzerine tam çıkmamıştır (Res. 6).

6. Yüzüktaşı. Boy 0.6 cm., gen. 0.5 cm., kal. 0.25 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, çıplak Hermes, sol elinde bir para kesesi, sağ elinde bir *kerykeion* tutmaktadır. Alt kenarında çapak parçası vardır. Yüzük taşının üst kısmı tam ovalleşmemiştir, bu nedenle figürün başı tam olarak görülmemektedir (Res. 7).

7. Yüzüktaşı. (Manisa Müzesi Env. no. 7862). Boy 0.6 cm., gen. 0.45 cm., kal. 0.2 cm. Üzerindeki figür Kat. No. 6'daki gibidir. Ancak, bunun hatları daha kalındır. Sol kenarda küçük çapak izleri vardır. Alt kısım tam ovalleşmemiş ve figür ayakları tam çıkmamıştır. (Res. 8).

8. Yüzüktaşı. Boy 1 cm., gen. 0.8 cm., kal. 0.25 cm. Üzerinde sağa dönük, ayakta, çıplak olarak tasvir edilen Poseidon, sol ayağını ileri atmış, bir taşa (?) basar durumdadır. Gövde ağırlığı sağ bacak üzerindedir. Tanrı, sol elinde bir yunus balığı, sağ elinde çapraz şekilde *irident* tutmaktadır. Kenarlarında çapak vardır. Sol kenar kalıbın şeklini tam almamıştır (Res. 9).

9. Yüzüktaşı (Manisa Müzesi Env. No. 7861). Boy 0.75 cm., gen. 0.6 cm., kal. 0.25 cm. Lacivert renktedir. Figürde, sağa dönük, ayakta ve çıplak olarak tasvir edilen Apollon, sol elinde bir *lyra*, sağ elinde bir defne dalı (?) tutmaktadır. Yüzük taşının arkasında, kalıba basmada kullanılan aletin çukurluğu ve alt kenarda çapak vardır (Res. 10).

10. Yüzüktaşı (Manisa Müzesi Env No. 7863). Boy 0.85 cm., gen. 0.8 cm., kal. 0.2 cm. Figürde, sola dönük ve ayakta tasvir edilen Priapos, erkeklik organını açık bırakacak şekilde, giysi eteğinin ön kısmını kucağında toplamıştır. Eteğin arka ucu arka taraftan sarkmaktadır. Erkeklik organı abartılı bir şekilde gösterilmiştir. Kenarda küçük çapaklar vardır (Res. 11).

Sardcis'de Bir Cam Yüzüktaşı Atelyesi

11. Yüzüktaşı. Boy 0.75 cm., gen. 0.7 cm., kal. 0.2 cm. Üzerindeki figür Kat. No. 10'daki gibidir. Ancak, bunun hatları daha incedir. Üst kısım kalıba tamoturmadiğundan, ovalleşmemiş ve figürün başı tam çıkmamıştır (Res. 12).

12. Yüzüktaşı. Boy 1.1 cm., gen. 0.8 cm., kal. 0.35 cm. Üzerinde sağa dönük, ayakta, uzun giysili, Korinth miğferli Athena tasviri bulunmaktadır. Tanrıça, sol elinde bir tavşan (?), sağ elinde bir mızrak (?) tutmaktadır. Yüzük taşı kalıba iyice oturtulmadığından dolayı, kalıbın ovalliğini tam olarak almamış ve figür tam olarak çıkmamıştır. Arkada, camı kalıba basmada kullanılan aletin bıraktığı çukur, üst ve sağ kenarda çapaklar vardır Res. 13).

13. Yüzüktaşı. Boy 0.5 cm., gen. 0.4 cm., kal. 0.2 cm. Üzerinde sola dönük ve ayakta gösterilen Nike, sağ eliyle bir palmiye dalı, sol elinde ise bir çelenk (?) tutmaktadır. Kenarda küçük çapaklar vardır (Res. 14).

14. Yüzüktaşı. Boy 1.15 cm., gen. 0.85 cm., kal. 0.3 cm. Figürde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili bir tanrıça (?) tasviri bulunmaktadır. Bu Tanrıça (?), önündeki sunak üzerinde, yumurta formunda (belki çam kozalağı ?) tutmaktadır. Yüzük taşının üzerinde, olasılıkla imalat anında oluşmuş bir kabartı vardır. Bu kabarıklık figür üzerine rastladığından, figürün net görünümünü bozmuştur (Res. 15).

15. Yüzüktaşı. Boy 0.65 cm., gen. 0.6 cm., kal. 0.4 cm. Üzerinde, sağa dönük, ayakta, uzun giysili, kanatlı bir tanrıça (?), sağ eliyle bereket boyunuzu (?), sol eliyle de uzun bir asa (?) tutmaktadır (Res. 16).

16. Yüzüktaşı. Boy 0.7 cm., gen. 0.6 cm., kal. 0.25 cm. Taşın üzerinde, ortada bir ağaç, bu ağacın iki yanında, karşılıklı olarak arka ayakları üzerinde yükselmiş ve ön ayaklarıyla ağacın gövdesine tutunmuş iki keçi, tasviri bulunmaktadır. Arkada, camı kalıba basmak için kullanılan aletin izi, kenarlarda belli belirsiz çapaklar vardır (Res. 17).

17. Yüzüktaşı. Boy 0.7 cm., gen. 0.55 cm., kal. 0.25 cm. Kalıbın oval şeklini almış olmasına karşın, imalat sırasında yeteri kadar bastırılmamış olduğundan, kalıp yüzeyindeki figür yüzük taşına geçmemiştir. Bu nedenle figür seçilememektedir. Kenarlarda çapak vardır (Res. 18).

18. Çeşitli amorf cam parçaları. Bu parçaların bazıları cam kaplara ait olabilecek niteliktedir. Eğer bunlar, eritilerek yüzüktaşı yapılmak üzere toplanmış hurda parçalar değilse; bu atölyede, yüzüktaşı yanında cam kapların da üretildiği söylenebilir (Res. 19).

19. Üç adet cam topağı. Eritilmiş, fakat kalıba basılmamış durumdadır (Res. 20).

20. Üç adet amorf pota parçası (?). Kilden yapılmış bu parçaların üst yüzeyleri siyahımsı renkte ve camsı görünümündedir. Bunlar olasılıkla cam eritme potasına aittir. Pota parçalarının üst yüzeylerindeki siyahımsı renkli, camsı görünümlü tabaka, geçirgenliği önlemek amacıyla, cam eritme işleminden önce pota yüzeyine uygulanan sır tabakası olmalıdır (Res. 21).

21. Üç adet amorf kil parçası. Parçaların üzerinde yüksek ısıdan ötürül gözenekler oluşmuştur. Curuflaşmış görünümdeki bu parçalar, olasılıkla bir fırına aittir (Res. 22).

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız yüzük taşları üzerinde bulunan ve teşhis edilebilen figürlerde, Tykhe, Hermes, Apollon, Poseidon, Priapos, Athena ve Nike tasvirleri bulunmaktadır. Bunlardan Tykhe³, Hermes, Apollon, Athena ve Nike figürleri, Lydia Bölgesi şehir sikkeleri üzerinde uzun bir dönem sıkça kullanılmış olduklarından, bunlardan hareketle sözkonusu atelyeyi tarihlemek pek kolay değildir. Yine de, Kat. No. 5' deki Tykhe, Kat. No. 8' deki Poseidon ve Kat. No. 1' deki şua taçlı büstün, Lydia Bölgesi şehir sikkeleri üzerinde de görülmeleri belki tarihlemeye yardımcı unsurlar olarak kullanılabilirler:

a) Kat. No. 5' de olduğu gibi, dümen, haşhaş kozası ve başak tutan Tykhe figürleri⁴, Lydia Bölgesi'ndeki bazı şehirlerin Caracalla (198-217) ve Severus Aleksander (222-235) dönemlerine ait olan bazı sikkelerinde rastlanmaktadır⁵.

b) Poseidon figürü, Lydia Bölgesi şehir sikkeleri üzerinde oldukça nadir görülür. Saptanabilen Poseidon figürlü bir kaç sikke, Septimus Severus (193-221) ile Sev. Aleksander Dönemleri arasında⁶ ve Otacilia (244-249, Philippus I' in karısı) dönemine⁷ tarihlenmektedir.

c) Kat. No. 1' deki şua taçlı büst, kesin olarak şahıslandırılmamış olmasına karşın, genel görünümü itibarı ile, yine Lydia Bölgesi şehir sikkeleri üzerinde, İ. S. III. yüzyılın ilk yarısında görülen şua taçlı imparator büstlerini anımsatmaktadır⁸.

³ Ancak Kat. No. 5' deki Tykhe, dümen tuttuğu elinde ayrıca bir haşhaş kozası ve başak da tutmasıyla, diğer üç Tykhe'den farklıdır.

⁴ Bu tip Tykhe figürlerine imparatorluk sikkelerinden ziyade, şehir sikkeleri üzerinde rastlanması, bölgesel bir özellik gibi görünür.

⁵ Bazı örnekler için bk. B. V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Lydia (= BMC Lydia)*, no: 162-63 (Sardeis); S. V. Aulock, *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Lydien*. (Berlin 1963), No. 3161 (Caracalla) ve H. C. Lindgren - F. L. Kovacs, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection* (California 1985), No. A820B (Severus Aleksander).

⁶ *BMC Lydia*, No.146-150 (Thyateira).

⁷ *BMC Lydia*, No. 65 (Nysa).

⁸ İmparator Caligula'nın bir kaç şua taçlı tasviri ve II. yüzyıla tarihlenen birkaç Helios büstü dışında, Lydia Bölgesi şehir sikkelerinde imparatorların şua şeklindeki bir taç ile tasvir edilmelerine Caracalla Döneminde başlandığı ve Gallienus Dönemine kadar devam edildiği görülür. Bu konudaki bazı örnekler için bk. *BMC. Lydia* No. 66 (Magnesia), 160-165 (Sardeis) ve No. 74-76 (Nysa).

Sardeis'de Bir Cam Yüzüktaşı Atelyesi

Kesin olmamakla birlikte, yukarıda sıraladığımız bazı nümizmatik paralellerin de yardımı ile, Sardeis yakınlarında bulduğumuz bu yüzüktaşı atelyesini İ. S. II. ve III. yüzyıllara tarihlemek mümkün görünmektedir. Ancak daha iyi bir tarihleme için, anılan yerde daha sistemli bir araştırmanın yapılması gerekmektedir.

Mehmet Önder
Manisa 1993

